

III. KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI W WYŻSZYCH SZKOŁACH NAUCZYCIELSKICH

GENEZA

Krótkie dzieje wyższych szkół nauczycielskich w Polsce nie stanowiły dotychczas przedmiotu badań historyka oświaty i wychowania*. Jednakże niektóre problemy pracy tych uczelni wzbudziły zainteresowanie pedagogów i działaczy oświatowych, podejmujących studia i dyskusje nad kształceniem nauczycieli, analizą ich funkcji społecznej i perspektyw zawodowych. Studia te i dyskusje miały jednak charakter raczej pedeutologiczny niż historyczno-oświatowy¹.

Geneza wyższych szkół nauczycielskich wiąże się niewątpliwie z podjętą w 1961 r. reformą systemu oświatowego w Polsce. Reforma ta, realizowana

* Mimo dość szczegółowej kwerendy źródłowej opracowanie niniejsze nie może pretendować do rangi monografii wyższych szkół nauczycielskich. Brak należytej perspektywy historycznej, trudności w przeprowadzeniu krytyki wewnętrznej źródeł, a także pominięcie w kwerendzie materiałów lokalnych — wszystko to stanowiło przyczynę ograniczenia sądów o tych uczelniach jedynie do najbardziej ogólnych, typowych i bynajmniej nie odkrywczych opinii. Ponadto autor czuje się w obowiązku nadmienić, że od samego początku był przeciwny tej formie kształcenia nauczycieli. Stąd też, chcąc wyeliminować subiektywne podejście do omawianych zagadnień, starał się unikać zdań wartościujących, preferując opis oraz analizę.

Używane w tekście nazwy „wyższe studium nauczycielskie”, „wyższa szkoła nauczycielska” bądź „studium zawodowe” oznaczają ten sam typ kształcenia, ale zorganizowany w różnych instytucjach; albo samoistnych, albo zespolonych z uniwersytetami lub wyższymi szkołami pedagogicznymi.

¹ Por. np. S. Kaczor, *Doskonaleństwo systemu kształcenia nauczycieli*. „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1970, nr 4, s. 17—37; K. Wojciechowski, *Kształcenie kadr nauczycielskich w Polsce Ludowej*. „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1970, nr 4, s. 12—14; L. Sławęcki, *Techniczne środki nauczania w wyższych szkołach pedagogicznych i nauczycielskich*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1970, nr 4, s. 153—170; S. Wołoszyn, *Pierwszy rok pracy zawodowej pierwszych absolwentów wyższych szkół nauczycielskich*, „Studia Pedagogiczne” t. XXXIX, 1978, s. 319—330; F. Szafranski, *Kształcenie nauczycieli w Polsce. Rys historyczny*, Wrocław 1978, s. 93 i nast.; J. Sarnacka, *Zaoczne studia nauczycielskie w świetle opinii absolwentów*. „Nauczyciel i Wychowanie” 1979, nr 4.

w latach 1962–1968, zakładała gruntowną reformę szkolnictwa podstawowego, średniego i zawodowego, doprowadzając zarazem do opracowania projektu modernizacji systemu kształcenia nauczycieli. Przemiany w szkolnictwie miały zapewnić młodemu pokoleniu zdobycie wykształcenia, przygotować do zawodu i życia społecznego. Z kolei nowe treści przedmiotów humanistycznych, matematyczno-przyrodniczych jak również artystycznych, wymagały nowego sposobu ich interpretacji, a szczególnie umiejętności powiązania ze zmianami zachodzącymi we wszystkich dziedzinach życia. Stąd też zapotrzebowanie na kadre o wyższych kwalifikacjach zawodowych, intelektualnych i moralnych².

Prowadzone w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych liczne badania pedeutologiczne wykazały zasadnicze braki w przygotowaniu nauczycieli kończących istniejące zakłady kształcenia. Wśród niedostatków wymieniano zwłaszcza niedostateczne przygotowanie merytoryczne z zakresu języka polskiego i matematyki, niski poziom przygotowania metodycznego, niedostateczną orientację w zakresie problematyki zajęć pozalekcyjnych, słabą znajomość form pracy w środowisku wiejskim i wreszcie niedostateczne przygotowanie nauczycieli w zakresie przedmiotów artystyczno-technicznych³.

W miarę wygasania liceów pedagogicznych obowiązek kształcenia nauczycieli szkół stopnia podstawowego przejmowały na siebie w zasadzie wyłącznie studia nauczycielskie. Dwuletnie studia nauczycielskie nie były w stanie należycie przygotować nauczycieli do realizacji nowych programów nauczania. Nie zaspokajały tym samym potrzeb współczesnej szkoły, ambicji nauczycieli, a także młodzieży, która chciała poświęcić się temu zawodowi.

Stąd też lata sześćdziesiąte stały się w Polsce nieprzerwanym pasmem dyskusji nad systemem kształcenia nauczycieli. Sprawy te rozpatrywano w resorcie oświaty, na forum związkowym, a także parokrotnie na posiedzeniach Komisji Oświaty i Nauki Sejmu PRL. Zajął się nimi również odpowiedni pion Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, w toku prac nad planem perspektywicznym na lata 1970–1975. W końcowym etapie za-

² Por. Sz. Kędryna, *Reforma systemu kształcenia nauczycieli a problem kształcenia pracowników społeczno-oświatowych i kulturalnych*, „Chowanna” 1956, z. 2, s. 213; *Oświata i wychowanie w Polsce Ludowej*. Praca zbiorowa pod red. W. Okonia, Warszawa 1968, s. 131; J. Pieter, *Sprawa reformy kształcenia nauczycieli szkół podstawowych*, „Chowanna” 1965, z. 2, s. 161; D. Chrzczonowicz, *Z dyskusji nad reformą systemu kształcenia nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1966, nr 5, s. 610.

³ Por. S. Krawcewicz, *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*, Warszawa 1976; J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie* (w:) *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych*, t. XXIII, 1978, s. 14 i nast.; J. Jakóbski, *Zawód nauczycielski w ocenie uczniów i rodziców środowiska wiejskiego*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1978, nr 6; W. Wojtyński, *O kształceniu nauczyciela szkoły podstawowej w Polsce i świecie*, Warszawa 1971.

gadnienia te stały się przedmiotem dyskusji i uchwał najwyższych instancji partyjnych⁴.

W toku dyskusji wysunięto m.in. postulat przedłużenia okresu nauczania w studiach nauczycielskich do trzech lat. Jednakże realizacja tego wniosku natrafiła na istotne przeszkody w postaci braku warunków lokalowych i kadrowych tych szkół. Zrodziła się więc koncepcja powołania dodatkowo około dwudziestu wyższych szkół zawodowych (co najmniej po jednej w każdym województwie) o trzyletnim okresie nauki. Koncepcja ta zwyciężyła na początku drugiej połowy lat sześćdziesiątych, toteż przystąpiono do uściślenia zasad jej urzeczywistniania. Tak więc przeprowadzenie programowej i organizacyjnej reformy systemu kształcenia nauczycieli ustalono na lata 1969–1973. Pierwsze trzyletnie szkoły nauczycielskie miały zostać powołane do życia w roku akademickim 1968/69. Postanowiono, że będą to wyższe uczelnie zawodowe; różniące się istotnie od dotychczasowych studiów nauczycielskich, mających – jak wiadomo – charakter szkół pomaturalnych. W celu zapewnienia tej nowej uczelni nauczycielskiej odpowiedniej bazy materialnej i doświadczonej kadry pedagogicznej zdecydowano, że w okresie początkowym z wyższymi szkołami nauczycielskimi będą współlistniały studia nauczycielskie z nieco zmodyfikowanym programem.

Uzasadnienie teoretyczne tej koncepcji nastąpiło w połowie 1967 r. podczas wspólnej konferencji Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk oraz Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego na temat kształcenia nauczycieli⁵. Podczas obrad Bogdan Suchodolski starał się uzasadnić konieczność lepszego przygotowania nauczycieli, motywując to wzrostem poziomu wykształcenia w społeczeństwie, a także wyższym poziomem umysłowym dzieci i młodzieży szkół podstawowych. W toku dyskusji jednomyślnie stwierdzono, że brak wyższego wykształcenia utrudnia nauczycielowi realizację nowych programów, które, biorąc pod uwagę stały rozwój nauki i techniki, nie mogą być czymś trwałym, niezmiennym i ostatecznym w systemie edukacyjnym doby współczesnej.

O konieczności kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w szkołach wyższych zdecydowały ostatecznie dwa istotne argumenty. Pierwszy z nich, to szkoła ośmioklasowa z trudnym programem i zwiększonymi wymaganiami pedagogicznymi, drugi zaś to zmniejszające się zapotrzebowanie na nowych nauczycieli w związku z niżem demograficznym⁶. Wprowadzenie w życie koncepcji wyższych szkół nauczycielskich przesądziło postanowienie V Zjazdu PZPR o stopniowym przekształcaniu dwuletnich studiów nauczycielskich w system trzyletnich wyższych szkół nauczycielskich. Pierwsze placówki tego

⁴ Por. D. Chrzczonowicz, op. cit., s. 610 i nast.; K. Dobrzyński, *Konferencja w sprawie kształcenia nauczycieli*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1967, nr 4, s. 215

⁵ Zob. K. Dobrzyński, op. cit., s. 215.

⁶ Por. *Oświata i wychowanie w Polsce Ludowej*, s. 137.

typu powstały w 1963 roku, w ślad za odpowiednią uchwałą XII przedjazdowego Plenum KC PZPR. Dalsze uruchomiono w latach 1969–1970.

Wyższe szkoły nauczycielskie miały mieć dość szeroki profil kształcenia, aby umożliwić zatrudnianie absolwentów w szkołach dużych i małych, zarówno w mieście jak i na wsi. Absolwenci mieli otrzymać przygotowanie ogólne do nauczania w klasach I–IV oraz specjalistyczne, do nauczania jednego lub dwóch pokrewnych przedmiotów w klasach V–VIII. Praktyka wykazała, że w przygotowaniu absolwentów WSN do pracy nauczycielskiej w porównaniu z absolwentami studiów nauczycielskich zaszły pozytywne zmiany. Dotyczyły one przede wszystkim merytorycznego i metodycznego przygotowania w zakresie przedmiotów kierunkowych, a także zakresu zdobytej wiedzy pedagogicznej oraz filozoficznych i społeczno-politycznych podstaw wykształcenia. Nie bez znaczenia stał się fakt, że absolwenci WSN mieli zapewniony wstęp na dalsze studia magisterskie.

Sieć WSN została tak zaplanowana, że do nauczania przedmiotów podstawowych, jak: język polski, matematyka, język rosyjski, nauczanie początkowe kształcono nauczycieli w każdym województwie, zaś dla pozostałych przedmiotów utworzono kierunki w kilku wybranych regionach⁷.

KRĘOWANIE WYŻSZYCH SZKÓŁ NAUCZYCIELSKICH

W roku 1968, czyli w okresie wstępnym, poprzedzającym decyzje w sprawie stopniowego przejścia z systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w dwuletnich studiach nauczycielskich na kształcenie w trzyletnich wyższych szkołach nauczycielskich, Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego wydało zarządzenie o powołaniu trzech wyższych studiów nauczycielskich w Białymstoku, Szczecinie i Warszawie, powiązanych organizacyjnie z uniwersytetami w Warszawie i Poznaniu. W zakładach tych uruchomiono łącznie sześć kierunków studiów: filologię polską, filologię rosyjską, matematykę z fizyką, fizykę z chemią, wychowanie fizyczne z przysposobieniem obronnym oraz nauczanie początkowe. Równocześnie opracowano dla tych kierunków tymczasowe plany studiów i ramowe programy nauczania.

Podstawę dla prac nad planami studiów stanowił przyjęty wcześniej przez kierownictwo Ministerstwa dokument pod nazwą „Projekt zmian w systemie kształcenia nauczycieli dla ośmioklasowej szkoły podstawowej”, określający m.in. założenia organizacyjno-programowe projektowanych szkół, wymiary godzin dla poszczególnych bloków dyscyplin, organizację roku szkolnego itp.⁸.

⁷ Por. W. Iwanowski, *Oświata, nauczyciel, liczby*, Warszawa 1973, s. 86.

⁸ Archiwum Ministerstwa Oświaty i Wychowania (cyt. dalej: AMO), 131/1 (Notatka w sprawie sieci wyższych szkół nauczycielskich oraz planu ich powołania w latach 1969–1973).

Powołanie pierwszych wyższych studiów nauczycielskich przejściowo jeszcze bardziej zróżnicowało istniejący system kształcenia nauczycieli szkół podstawowych. Istniały bowiem w tym czasie trzy typy zakładów: 92 licea pedagogiczne, prowadzące wyłącznie klasy czwartą i piątą, 53 studia nauczycielskie, które w malejącej stopniowo liczbie miały funkcjonować do roku 1975 oraz wyższe szkoły nauczycielskie, które w zamierzeniach miały do roku 1975 siecią swą pokryć wszystkie województwa.

W roku 1969 podjęto pracę nad planami studiów pozostałych kierunków WSN oraz nad weryfikacją istniejących planów. Pełna lista kierunków studiów obejmowała: filologię polską z historią, filologię rosyjską, historię z wychowaniem obywatelskim, matematykę z fizyką, fizykę z chemią, biologię z geografą, geografię z wychowaniem obywatelskim (lub historią), zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką, wychowanie fizyczne z biologią, nauczanie początkowe (z przedmiotem pobocznym), wychowanie muzyczne, pedagogikę specjalną, opiekę nad dzieckiem i wychowanie pozaszkolne, wychowanie pozaszkolne.

Ponadto przewidywano wprowadzenie kierunków unikalnych, a mianowicie wychowania fizycznego z przysposobieniem obronnym, biologii z przysposobieniem obronnym oraz geografii z przysposobieniem obronnym, przygotowujących przede wszystkim nauczycieli przysposobienia obronnego dla szkół średnich⁹.

Pierwsze trzy wyższe studia nauczycielskie, powiązane z uniwersytetami warszawskim i poznańskim, zachowywały odrębną strukturę wydziałową i oddzielne kierownictwo. Szkoła warszawska stanowiła studium zawodowe UW, zaś szkoły białostocka i szczecińska były filiami UW i UAM. Bezpośrednie kierownictwo WSN sprawowali prorektorzy, wydziałami zaś kierowali dziekani tych uczelni.

Zamierzenia dotyczące tworzenia dalszych WSN w zasadzie uwzględniały dwie formy organizacyjne: szkoły samodzielne, poza siedzibami uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych (tor główny) oraz szkoły organizowane w wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach jako trzyletnie studia zawodowe tych uczelni (tor pomocniczy). Przeważającą formą kształcenia, tak co do liczby szkół, jak i liczby kształconych w nich studentów, miały być niewątpliwie wyższe szkoły nauczycielskie lokalizowane w miastach wojewódzkich i niektórych dużych miastach powiatowych. Docelową sieć WSN miała obejmować następujące miejscowości:

1) Wyższe szkoły nauczycielskie (samodzielne): Białystok, Kielce, Kalisz, Bydgoszcz, Słupsk, Przemyśl, Cieszyn, Nowy Sącz, Szczecin, Częstochowa, Olsztyn, Płock lub Siedlce, Zielona Góra.

2) Wyższe szkoły nauczycielskie specjalistyczne (samodzielne): Wyższa Szkoła Nauczycielska Wychowania Fizycznego Białą Podlaska, Gorzów

⁹ Tamże.

Wielkopolski, Racibórz; Wyższa Szkoła Nauczycielska Wychowania Technicznego – Legnica; Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej – Warszawa.

3) Ponadto przewidziano możliwość uruchomienia wyższych studiów nauczycielskich w uniwersytetach i WSP w następujących ośrodkach: Gdańsk – studium zawodowe WSP, Kraków – studium zawodowe WSP, Lublin – studium zawodowe UMCS, Łódź-Zgierz – studium zawodowe UŁ, Opole – studium zawodowe WSP, Poznań – studium zawodowe UAM, Rzeszów – studium zawodowe WSP, Toruń – studium zawodowe UMK, Warszawa-Grodzisk Maz. – studium zawodowe UW (rozszerzenie istniejącego zakresu), Wrocław – studium zawodowe UWBB.

Sieć wyżej wymienionych WSN miała powstać w miejsce 34 studiów nauczycielskich. Pozostałe SN funkcjonujące do roku 1975, głównie w zakresie studiów dla pracujących, ulec miały likwidacji. Zakładając, że głównymi uczelniami kształcenia nauczycieli będą wyższe szkoły nauczycielskie, przyjęto, że liczba studentów po ich pełnym rozwoju wynosić powinna od dwóch do trzech tysięcy, z czego połowę lub nawet więcej mieli stanowić studenci studiów dla pracujących.

Wyższe szkoły nauczycielskie oraz studia zawodowe w wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach miały objąć około 27 tysięcy studentów studiów dziennych na wszystkich latach. Przyjęcie 70-procentowej sprawności studiów prowadziło do wniosku, iż na pierwszy rok studiów należało przyjmować około 10 tysięcy kandydatów, aby około 7 200 osób kończyło studia w terminie, i aby po uwzględnieniu 90% wskaźnika podejmowania pracy, około 6 500 absolwentów pracę tę faktycznie rozpoczynało. Taka liczba nowych nauczycieli łącznie z pewnym dopływem do szkolnictwa podstawowego absolwentów uniwersytetów i WSP powinna wystarczyć na wyrównanie naturalnego ubytku kadr i pokrycie niedoborów powodowanych innymi przyczynami. Gdyby jednak zapotrzebowanie na nowych nauczycieli po roku 1975 i 1980 wzrastało, przewidywano zwiększenie przyjęć do szkół istniejących poprzez ich dalszą rozbudowę. Należy przy tym nadmienić, że do 1975 r. zaspokojenie potrzeb kadrowych szkolnictwa miało być regulowane nadal przez studia nauczycielskie, których egzystencja w poszczególnych województwach miała zależeć od aktualnych potrzeb.

W roku szkolnym 1969/70 Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, realizując projekt krajowej sieci szkół i kierunków studiów, podjęło decyzję o uruchomieniu 12 WSN, w tym pięć jako uczelnie samodzielne (Bydgoszcz, Olsztyn, Słupsk, Kielce, Siedlce), dwie w ramach wyższych szkół pedagogicznych (Kraków, Gdańsk), pięć jako filie lub studia zawodowe w ramach uniwersytetów (Warszawa, Poznań, Szczecin, Biała Podlaska, Białystok). Natomiast w roku szkolnym 1970/71 sieć WSN obejmować miała 15 ośrodków, w tym pięć jako uczelnie samodzielne (jak w roku szkolnym 1969/70), cztery w ramach WSP (Kraków, Gdańsk, Opole, Rzeszów), sześć w ramach uniwersytetów (Warszawa, Poznań, Szczecin, Białystok, Biała Podlaska,

Sosnowiec). Natomiast z początkiem następnego roku szkolnego planowano zorganizowanie dalszych uczelni w 15 ośrodkach, w tym pięć jako uczelnie samodzielne: w Częstochowie, w Raciborzu (specjalistyczna w zakresie wychowania fizycznego), w Legnicy (specjalistyczna w zakresie zajęć praktycznych), w Zielonej Górze, w Gorzowie Wielkopolskim (specjalistyczna w zakresie wychowania fizycznego), dwie jako filie wyższych szkół pedagogicznych w Nowym Sączu – jako filia WSP w Krakowie lub jako uczelnia samodzielna, w Przemyśle – jako filia WSP w Rzeszowie, osiem jako filie lub studia zawodowe o programie WSN w ramach uniwersytetów, a mianowicie: w Gliwicach – jako filia Uniwersytetu Śląskiego, w Cieszynie – jako filia Uniwersytetu Śląskiego, w Zgierzu lub Piotrkowie – w ramach Uniwersytetu Łódzkiego, lub jako filia UŁ, w Kaliszu – jako filia Uniwersytetu Poznańskiego, lub jako uczelnia samodzielna, we Wrocławiu – w ramach Uniwersytetu Wrocławskiego, w Lublinie – w ramach Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej oraz w Zamościu – jako filia UMCS¹⁰.

Uznano, że w początkowym okresie pracy obciążenie WSN organizacją studiów dla pracujących nie byłoby słuszne. W związku z tym postanowiono nadal intensywnie dokształcać nauczycieli w studiach nauczycielskich, a absolwentów SN w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych, organizując dla nich od 1970/71 roku w tych uczelniach studia zawodowe w zakresie WSN (wieczorowe i zaoczne). Z początkiem roku szkolnego 1970/71 w WSN zorganizowano półtoraroczne zaoczne studia uzupełniające dla absolwentów studiów nauczycielskich w następujących 15 ośrodkach: Krakowie, Gdańsku, Opolu, Rzeszowie, Kielcach, Słupsku, Olsztynie, Bydgoszczy, Poznaniu, Warszawie, Białymstoku, Łodzi, Wrocławiu, Lublinie i Katowicach¹¹. W następnym zaś roku szkolnym uznano za słuszne zorganizowanie w WSN trzyletnich zaocznych studiów zawodowych dla czynnych nauczycieli posiadających świadectwo dojrzałości liceum pedagogicznego, umożliwiając im zdobycie wykształcenia na poziomie WSN. Tego typu studia miały powstać tylko w trzech WSN, zgodnie z warunkami kadrowymi i lokalowymi. W związku z tym zaproponowano wstrzymanie rekrutacji na I rok studiów zaocznych i wieczorowych w zakresie SN, z wyjątkiem kierunków dla nauczycieli zasadniczych szkół zawodowych i szkół przysposobienia rolniczego.

Reforma systemu kształcenia nauczycieli była przedmiotem konferencji rektorów WSN i WSP 13 marca 1970 r. Podczas obrad dokonano przeglądu

¹⁰ AMO, 247/3 (Notatka w sprawie stopniowej likwidacji studiów nauczycielskich oraz wprowadzenia w WSN uzupełniających zaocznych studiów dla absolwentów SN i innych zmian w systemie kształcenia nauczycieli szkół podstawowych, 1970).

¹¹ Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Departament Studiów Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych. Materiały WSN (cyt. dalej: MN WSN); Opracowanie pt. *Projektowane zmiany w systemie kształcenia nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących i wychowawców*.

najważniejszych problemów związanych z funkcjonowaniem wyższych szkół nauczycielskich. Między innymi poruszono ważną kwestię dotyczącą rekrutacji kandydatów do tych uczelni, uznając że źródłem dopływu młodzieży do WSN powinny być niektóre licea pedagogiczne, a także czynni nauczyciele, którzy dopiero podjęli pracę w zawodzie. Zwrócono również uwagę na sprawność studiów w trzech pracujących drugi rok wyższych szkołach nauczycielskich. Przeciętny odpad po pierwszym roku studiów wynosił 21,4%, a na kierunku matematyka z fizyką 29,5%. Za przyczynę tego dość wysokiego procentu odpadu uznano nietypowość rekrutacji przeprowadzonej w 1968 r.

W kwestiach związanych z planami studiów generalnie stwierdzono, że konieczne jest ograniczenie ilości wykładów na rzecz zwiększenia ilości ćwiczeń. Niepokój budził także zakres rzeczowy wielu programów oraz do-tychczasowy sposób ich realizacji. Zjawiska te powodowały w wielu przypadkach brak czasu na samodzielne studia kandydatów na nauczycieli.

Podczas konferencji niepokój wzbudził aktualny i perspektywiczny stan kadry w WSN. Problemy związane z zapotrzebowaniem na kadrę naukowo-dydaktyczną postanowiono rozwiązać poprzez działania idące w dwóch kierunkach: kierowanie na studia doktoranckie młodych, zdolnych, znających szkołę pracowników zatrudnionych w WSN oraz poprzez pozyskanie z różnych uczelni i placówek naukowo-badawczych samodzielnych pracowników nauki oraz kandydatów na docentów, którzy będą pracować wyłącznie w uczelniach kształcących nauczycieli¹².

W związku z sukcesywnym przechodzeniem na kształcenie nauczycieli w uczelniach wyższych, podjęta została decyzja o zaniechaniu, począwszy od roku 1970, rekrutacji na studia dzienne, zaoczne i wieczorowe w studiach nauczycielskich. Kilkunastoletni dorobek studiów nauczycielskich w zakresie programowo-metodycznym i wychowawczym postanowiono wykorzystać w pracy uczelni wyższych realizujących program wyższych szkół nauczycielskich.

ROZWÓJ INSTYTUCJONALNY

Pierwsze wyższe szkoły nauczycielskie jako samodzielne uczelnie powstały w 1969 r. Dnia 19 marca tego roku Rada Ministrów, powołując się na ustawę z dnia 5 listopada 1968 roku o szkolnictwie wyższym, wydała rozporządzenie w sprawie utworzenia wyższych szkół nauczycielskich w Bydgoszczy, Kielcach, Olsztynie i Słupsku¹³. W rozporządzeniu podkreślano, że wymienione wyższe szkoły nauczycielskie kształcą nauczycieli dla potrzeb szkół podstawowych i zasadniczych szkół zawodowych. W tym samym roku w dniu

¹² AMO, 246/15 (Reforma systemu kształcenia nauczycieli. Referat na konferencję rektorów WSN i WSP w dniu 13 marca 1970 r.).

¹³ Dz. Ustaw, 1969, nr 18, poz. 134.

29 listopada ukazało się rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie utworzenia Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Siedlcach¹⁴.

W roku 1971 powstały kolejne WSN-y. W uznaniu potrzeb pręźnie rozwijającego się regionu zielonogórskiego, w celu pogłębienia przeobrażeń społeczno-ekonomicznych oraz dalszego podniesienia poziomu oświaty i kultury w tym środowisku, Rada Ministrów rozporządzeniem z dnia 30 lipca 1971 r. powołała Wyższą Szkołę Nauczycielską w Zielonej Górze¹⁵. Na mocy tego samego rozporządzenia powstała Wyższa Szkoła Nauczycielska w Częstochowie¹⁶.

Równocześnie z samodzielnymi wyższymi szkołami nauczycielskimi istniały, powołane nieco wcześniej, studia zawodowe w ramach wyższych szkół pedagogicznych i uniwersytetów. I tak, na podstawie Zarządzenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 kwietnia 1969 r., powołano w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie Wyższe Studium Nauczycielskie¹⁷. W myśl tegoż zarządzenia utworzono następujące kierunki WSN: na Wydziale Filologiczno-Historycznym: filologię polską z historią, filologię rosyjską, nauczanie początkowe z matematyką i wychowaniem fizycznym; na Wydziale Geograficzno-Biologicznym: geografię z przysposobieniem obronnym; na Wydziale Matematyczno-Fizycznym: matematykę z fizyką, fizykę z chemią, zajęcia praktyczne z fizyką.

Zarządzenie weszło w życie z dniem 1 maja 1969 r. Postanawiało ono że nauka na tych studiach powinna trwać trzy lata i być prowadzona systemem studiów dziennych według planów i ramowych programów nauczania zatwierdzonych przez Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego.

Kolejne wyższe studia nauczycielskie zostały utworzone w wyższych szkołach pedagogicznych w Gdańsku, Opolu i Rzeszowie, w Uniwersytecie Śląskim (z siedzibą w Sosnowcu i filią w Cieszynie), w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, w Uniwersytecie im. Bolesława Bieruta we Wrocławiu i w Uniwersytecie Łódzkim (z siedzibą w Zgierzu)¹⁸.

W miarę upływu lat zarówno w uczelniach samoistnych jak i zintegrowanych z uniwersytetami czy wyższymi szkołami pedagogicznymi systematycznie wzrastała liczba studentów, osiągając w roku szkolnym 1973/74 stan około 12 tysięcy. Proces ten ilustruje poniższe zestawienie¹⁹.

¹⁴ Dz. Ustaw, 1969, nr 23, poz. 164.

¹⁵ Dz. Ustaw, 1971, nr 21, poz. 195.

¹⁶ Dz. Ustaw, 1971, nr 21, poz. 196.

¹⁷ Rektorat WSP w Krakowie. Akta WSN (Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 kwietnia 1969 w sprawie utworzenia w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie Wyższych Studiów Nauczycielskich).

¹⁸ Zob. Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyż., 1969, nr 7, poz. 68; 1970, nr 8, poz. 50; 1971, poz. 37, 38, 39, 40.

¹⁹ Dane zaczerpnięto z następujących źródeł: MN-WSN (dane statystyczne). Rocznik statystyczny szkolnictwa za rok szk. 1970/71, s. 233; 1971/72, s. 182; 1972/73, s. 213, 1973/74, s. 203.

W r. szk. 1969/70 WSN-y liczyły 1 483 studentów,

„	1970/71	„	„	3 657	„
„	1971/72	„	„	7 607	„
„	1972/73	„	„	12 034	„
„	1973/74	„	„	11 964	„

Zgodnie z założeniami wyższe szkoły nauczycielskie i wyższe studia nauczycielskie kształciły nauczycieli szkół podstawowych i wychowawców w ramach studiów dziennych, wieczorowych i zaocznych. W pierwszym roku swego istnienia WSN prowadziły wyłącznie studia dzienne. Uczelnie te objęte zostały planem i budżetem centralnym Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, które sprawowało również bezpośredni nad nimi nadzór²⁰.

Wyższe szkoły nauczycielskie miały posiadać strukturę wydziałową, obejmującą wydział humanistyczny, matematyczno-przyrodniczy, techniczny i pedagogiczny. Poszczególne wydziały mogły prowadzić różne kierunki studiów. I tak np. na wydziale humanistycznym dopuszczano zorganizowanie filologii polskiej, filologii polskiej z historią, filologii rosyjskiej, historii z wychowaniem obywatelskim, historii z przysposobieniem obronnym. Na wydziale matematyczno-przyrodniczym – matematykę z fizyką, fizykę z chemią, biologię z chemią, biologię z wychowaniem fizycznym, biologię z przysposobieniem obronnym, geografię z wychowaniem fizycznym, wychowanie fizyczne z biologią, wychowanie fizyczne z geografią, wychowanie fizyczne z przysposobieniem obronnym. Na wydziale technicznym – zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką i wreszcie na wydziale pedagogicznym – studia w zakresie nauczania początkowego z językiem polskim, nauczania początkowego z zajęciami praktyczno-technicznymi, nauczania początkowego z wychowaniem piastycznym, nauczania początkowego z wychowaniem muzycznym, nauczania początkowego z wychowaniem fizycznym, pedagogiki specjalnej z jednym przedmiotem ogólnokształcącym oraz opieki nad dzieckiem z nauczaniem początkowym²¹.

Zajęcia w WSN obejmowały wykłady, ćwiczenia, seminaria, konwersatoria oraz sesje egzaminacyjne. Rok szkolny obejmował okres od 1 września do 25 czerwca i dzielił się na dwa semestry. Semestry I, III, V trwały od 1 września do 31 stycznia, zaś semestry II, IV i VI od 1 lutego do 25 czerwca. W okresie ferii letnich tj. od 1 lipca do 31 sierpnia organizowane były obozowe obozy letnie, praktyki pedagogiczne w placówkach dziecięcych wczasów letnich oraz obozy wojskowe. Natomiast praktyka pedagogiczna studentów WSN obejmowała praktykę pedagogiczną bieżącą, organizowaną w szkołach ćwiczeń oraz praktykę ciągłą, organizowaną w szkołach podstawowych i placówkach dziecięcych wczasów letnich. Praktyka ciągła rozłożona była na poszczególne semestry. I tak w semestrze drugim przypadła

²⁰ AMO, 247/1 (Założenia organizacyjne i podstawy materialne 3-letnich wyższych studiów nauczycielskich, 1969).

²¹ Tamże (aneks do „Założeń...”).

EGZAMIN WSTĘPNY NA I ROK STUDIÓW DZIENNYCH WSN

Kierunek studiów	Egzamin pisemny	Egzaminy ustne	Egzamin praktyczny
Filologia polska z historią	język polski	historia	—
Filologia polska	język polski	historia	—
Filologia rosyjska	język rosyjski	język polski	—
Historia z wychowaniem obywatelskim	historia	język polski	—
Historia z przysposobieniem obronnym	historia	nauka o spot.	—
Matematyka z fizyką	matematyka	fizyka	—
Fizyka z chemią	fizyka	chemia	—
Fizyka z matematyką	fizyka	matematyka	—
Biologia z chemią	biologia	chemia	—
Biologia z wychowaniem fizycznym	biologia	—	wych. fizyczne
Biologia z przysposobieniem obronnym	biologia	—	—
Geografia z wychowaniem fizycznym	biologia	przysp. obronne	wych. fizyczne
Wychowanie fizyczne z biologią	geografia	—	—
Wychowanie fizyczne z przysposobieniem obronnym	język polski	biologia	wych. fizyczne
Zajęcia praktyczne z fizyką	język polski	przysp. obronne	wych. fizyczne
Nauczanie początkowe z j. polskim	matematyka	fizyka	zajęcia pr.-tech.
Nauczanie początkowe z matematyką	język polski	historia Polski	—
Nauczanie początkowe z zajęciami prakt.-techn.	język polski	matematyka	—
Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym	język polski	—	zajęcia pr.-tech.
Nauczanie początkowe z wychowaniem muzycznym	język polski	—	wych. plastyczne
Nauczanie początkowe z wychowaniem fizycznym	język polski	—	wych. muzyczne
Pedagogika specjalna	język polski	—	wych. fizyczne
		wybrany przedm. ogólnokształcący	

czterotygodniowa praktyka wakacyjna na dziecięcych wczasach letnich i obozach harcerskich, w semestrze trzecim dwutygodniowa praktyka w szkole podstawowej, zwana praktyką asystencką, w semestrze piątym dwutygodniowa praktyka w szkole podstawowej, z reguły w zakresie nauczania początkowego, i wreszcie w semestrze szóstym czterotygodniowa praktyka w szkole podstawowej w zakresie nauczania przedmiotów głównej i pobocznej specjalizacji kierunkowej.

Po odliczeniu czasu przeznaczanego na praktykę pedagogiczną studentów, a także na sesje egzaminacyjne, zajęcia dydaktyczne obejmowały ogółem w ciągu trzyletnich studiów dziennych 3050 godzin, w tym 2600 godzin na zajęcia z zakresu przedmiotów filozoficznych, pedagogicznych, kierunkowych i pomocniczych oraz 450 godzin na szkolenie wojskowe.

Warunkiem przyjęcia kandydata do WSN, oprócz przydatności fizycznej do zawodu, było pomyślnie złożenie egzaminu wstępnego. Wykaz przedmiotów egzaminacyjnych na poszczególne kierunki ilustruje tabela 1. Kandydaci na kierunek nauczania początkowego, zgodnie z zasadami rekrutacji do WSN, powinni posiadać słuch muzyczny. Badanie słuchu muzycznego odbywało się przed egzaminem wstępnym. Po zakończeniu egzaminów wstępnych komisja rekrutacyjna przeprowadzała z kandydatami rozmowę na temat motywów wyboru studiów. Celem rozmowy było uzyskanie orientacji, czy i na ile kandydat na studia w WSN zdaje sobie sprawę z charakteru zawodu, do którego przygotowuje uczelnia²².

Kierunki studiów w otwartych lub projektowanych do otwarcia WSN określało Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego na podstawie wniosków zgłoszonych przez właściwe kuratoria okręgu szkolnego. Projekt kierunków studiów w wyższych szkołach nauczycielskich roku szkolnym 1969/70 przedstawia tabela 2.

Wyższe szkoły nauczycielskie z reguły wykorzystywały bazę lokalową miejscowego studium nauczycielskiego, które z chwilą powołania do życia WSN wstrzymywało w zasadzie całkowicie rekrutację na pierwszy rok studiów dziennych i udostępniało posiadaną bazę dydaktyczną w budynkach szkolnych oraz domy studenckie dla potrzeb nowo utworzonego WSN. Lokalizację ważniejszych kierunków studiów w latach 1970–1974 ilustruje tabela 3.

Dane tych tabel wskazują na niesłychanie dynamiczny wzrost ilościowy zarówno wyższych szkół nauczycielskich, jak i liczby kreowanych podstawowych kierunków studiów oraz różnych ich mutacji. Wzrost ten nastąpił w zasadzie w latach 1969–1971, powodując znaczne trudności w zakresie właściwej obsady kadrowej zajęć dydaktycznych. Kadra miejscowych studiów nauczycielskich nie mogła sprostać wszystkim zadaniom dydaktycznym nowych wyższych uczelni z uwagi na brak odpowiedniego przygotowania teo-

²² MN-WSN (Wymagania organizacyjne).

PROJEKT KIERUNKÓW STUDIÓW I LIMITÓW PRZYJĘĆ
W WYŻSZYCH SZKOŁACH NAUCZYCIELSKICH W ROKU SZK. 1989/70

Lp.	Miejscowość	Charakter uczelni	Wydziały	Kierunki studiów	Limity przyjęć na I rok	
					na kierunkach	razem
1	2	3	4	5	6	7
1	Białystok	Filia UW	Humanistyczny Mat.-Przyr. Pedagogiczny	Filologia polska z historią Filologia rosyjska Matematyka z fizyką Fizyka z chemią Nauczanie pocz. z wych. fizycznym Nauczanie pocz. z wych. muzycznym	60 60 60 60 60 30	330
2	Szczecin	Filia UAM	Humanistyczny Mat.-Przyr. Pedagogiczny	Filologia polska z historią Matematyka z fizyką Wychowanie fizyczne z przysp. obronnym Nauczanie pocz. z zaj. prakt.-tech.	60 60 60 60	240
3	Warszawa	Stud. Zaw. UW	Humanistyczny Mat.-Przyr. Pedagogiczny	Filologia rosyjska Matematyka z fizyką Nauczanie pocz. z wych. plastycznym Nauczanie pocz. z wych. muzycznym Nauczanie pocz. z zaj. prakt.-tech.	60 60 30 30 30	210
4	Biała Podlaska woj. lubelskie	Stud. Zaw. UMCS	Pedagogiczny	Wychowanie fizyczne z biologią Nauczanie pocz. z wych. fizycznym Nauczanie pocz. z zaj. prakt.-tech.	60 30 30	120
5	Bydgoszcz	samodzielny	Humanistyczny Mat.-Przyr.	Filologia polska Filologia rosyjska Historia z wychowaniem obywatelskim Zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką	60 60 60 60	

1	2	3	4	5	6	7
5			Pedagogiczny	Wychowanie fizyczne z przysp. obronnym Wychowanie fizyczne z biologią	30 30	300
6	Kielce	samodzielny	Humanistyczny Mat.-Przyr.	Filologia polska z historią Filologia rosyjska Matematyka z fizyką Geografia z wychowaniem obywatelskim Nauczanie pocz. z wychowaniem fizycznym	60 60 60 30 30	300
7	Kraków	Stud. Zaw. WSP	Filolog.-Hist. Mat.-Fiz.	Filologia polska z historią Filologia rosyjska Nauczanie pocz. z matematyką Nauczanie pocz. z wychowaniem fizycznym Fizyka z chemią Matematyka z fizyką Zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką Geografia z przysposobieniem obronnym	60 60 30 30 60 60 60 60	420
8	Olsztyń	samodzielny	Geograf.-Biol. Humanistyczny Mat.-Przyr.	Filologia polska z historią Biologia z geografią Zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką Geografia z przysposobieniem obronnym	60 60 60 60	420
9	Poznań	Stud. Zaw. UAM	Pedagogiczny Struktura nie ustalona	Filologia polska z historią Historia z wychowaniem obywatelskim Filologia rosyjska Nauczanie początkowe Matematyka z fizyką Fizyka z chemią	60 60 60 60 60 60	360
10	Słupsk	samodzielny	Humanistyczny Mat.-Przyr.	Historia z wychowaniem obywatelskim Matematyka z fizyką Biologia z geografią Fizyka z chemią	60 60 60 60	

1	2	3	4	5	6	7
11	Siedlce	samodzielny	Pedagogiczny Mat.-Przyr.	Nauczanie pocz. z wych. muzycznym Matematyka z fizyką Fizyka z chemią Chemia z fizyką	60 60 60 60	300 180
Razem:						3 090

Tabela 3

LOKALIZACJA WAŻNIEJSZYCH KIERUNKÓW STUDIÓW W WSN
W LATACH 1970-1974.

WSN	Filologia polska		Filologia rosyjska	Historia		Geo- gra- fia	Bio- logia	Ma- tema- tyka	Fizy- ka	Che- mia	Nauczanie pocztkowe					
	z historią	z biblioteko- znawstwem		z przysposob. z wychow. obywatel.	z wychow. obronnym						z zwochow. obronnym	z zwochow. obronnym	z zwochow. obronnym	z zwochow. obronnym	z zwochow. obronnym	z zwochow. obronnym
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Warszawa Białystok Cieszyn Sosnowiec Wrocław Lublin	XX		XX XX XX XX	X	X X	X		XX XX	XX XX		XX XX	X X X X	XX XX XX XX	X X	X X	X

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Biała Podlaska																
Szczecin	X		X						X		X		X		X	X
Zgierz	X		X						X		X		X		X	
Poznań	X		X						X		X		X		X	
Gdańsk	X		X						X		X		X		X	
Kraków	X	X	X						X		X		X		X	
Opole	X		X						X		X		X		X	
Rzeszów	X		X						X		X		X		X	
Bydgoszcz	X		X						X		X		X		X	
Częstochowa	X		X						X		X		X		X	
Kielce	X		X						X		X		X		X	
Olsztyn	X		X						X		X		X		X	
Siedlce	X		X						X		X		X		X	
Stupsk	X		X						X		X		X		X	
Zielona Góra	X		X						X		X		X		X	

retycznego. Toteż uderza optymizm władz resortowych w projektowaniu i urzeczywistnianiu reformy kształcenia nauczycieli. optymizm ów nie był poparty pełnym rozpoznaniem warunków, w jakich przyjdzie pracować uczelni wyższej i z góry zakładał improwizację w wypełnianiu codziennych jej zadań naukowych i dydaktycznych.

PLANY STUDIÓW I PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZE

Od chwili powstania pierwszych wyższych studiów nauczycielskich do roku 1971 obowiązywały w tych uczelniach plany studiów opracowane przez zespoły rzeczoznawców Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Opierając się na uwagach nadesłanych przez poszczególne uczelnie prowadzące studia zawodowe, jak również na licznych propozycjach zmian obowiązujących planów, Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego opracowało nowe plany studiów dziennych i zaocznych WSN, obowiązujące od roku akademickiego 1971/72.

Wprowadzone zmiany pozwoliły zmniejszyć liczbę przedmiotów studiów, egzaminów i tzw. zaliczeń z oceną. Nastąpiło też znaczne odciążenie studentów od nadmiaru obowiązkowych zajęć dydaktycznych. Jednocześnie Ministerstwo upoważniło Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Krakowie do wypróbowania od roku akademickiego 1971/72 zmodyfikowanych planów studiów WSN, opracowanych przez tę uczelnię²³.

Zmiany zaproponowane przez tę uczelnię szły w kierunku zmniejszenia obciążenia studentów obligatoryjnymi zajęciami dydaktycznymi. I tak np. w wyniku sugestii skierowanych do resortu dotychczasowy przedmiot „wychowanie i nauczanie w klasach I–IV”, występujący w planach studiów, otrzymał nazwę „wychowanie i nauczanie w klasach początkowych”. Program tego przedmiotu został ograniczony do kursu informacyjnego, ukazującego studentom specyfikę organizacji i metod nauczania w klasach początkowych szkoły podstawowej. Na wszystkich kierunkach studiów dziennych wprowadzono przedmiot „historia oświaty i wychowania”, przeznaczając nań w planach studiów po dwie godziny tygodniowo zajęć dydaktycznych w piątym i szóstym semestrze. W związku z tym w dotychczasowych planach studiów zlikwidowano oddzielny przedmiot „ustrój szkolny” oraz „historia wychowania”, na kierunku nauczanie początkowe. Z przedmiotu „historia oświaty i wychowania” po szóstym semestrze obowiązywało studentów zaliczenie z oceną.

Na kierunkach obejmujących nauczanie początkowe jako główną specjalność połączono dwa przedmioty: „psychologia ogólna, rozwojowa i wychowawcza” i „psychologia kliniczna” w jeden przedmiot pod nazwą „psy-

²³ AMO, 246-29 (WSN — plany studiów dziennych i zaocznych).

chologia", zachowując łączny wymiar godzin zajęć dydaktycznych bez zmian. Z wykazu obowiązujących w szóstym semestrze przedmiotów studiów dziennych skreślono przedmioty: „zagadnienia kultury i sztuki”, „zagadnienia socjologii wsi i miasta”, zaś ich program przeniesiono do grupy zajęć nadobowiązkowych. Zalecono też organizować je w tych uczelniach, które miały odpowiednią obsadę kadrową.

Ministerstwo zaleciło, by zmiany w planach studiów i programach nauczania wprowadzać stopniowo, rozpoczynając od pierwszego roku studiów dziennych w roku szkolnym 1971/72. Rektorzy uczelni zostali upoważnieni do ustalenia we własnym zakresie liczby godzin zajęć dydaktycznych obowiązujących studentów w poszczególnych semestrach i wpisania ich do planów studiów. Do nich również należała decyzja o uruchomieniu zajęć nadobowiązkowych, zgodnie z zapotrzebowaniem ze strony studentów i możliwościami kadrowymi uczelni.

Zarówno te, jak i późniejsze zmiany w planach studiów i programach nauczania wyższych szkół nauczycielskich świadczyły o niedostatecznie precyzyjnej wizji nauczycielskiej szkoły wyższej, wypracowanej przez resort oświaty i szkolnictwa wyższego pod koniec lat sześćdziesiątych. Pierwotne plany nie zdały egzaminu przede wszystkim dlatego, że kłóciły się z zasadą studiowania i przedkładały nad nią zasadę nauczania w ramach ściśle sprofilowanych przedmiotów według rygorów obowiązujących w szkołach podstawowych i średnich. Powodowało to nadmierne obciążenie studentów ilością zajęć obowiązkowych, pogłębione w dodatku zbyt wielką ilością przedmiotów pedagogicznych, których treść przenikała się wzajemnie, stając źródłem przekonania studentów o powtarzaniu tego samego w kolejnych semestrach nauki.

Założenia dydaktyczne wyższych szkół nauczycielskich uwzględniały istotny problem wprowadzenia do planu studiów tych uczelni informacji naukowej i przysposobienia bibliotecznego. Słusznie zakładano, że absolwenci winni wchodzić w życie zawodowe świadomi konieczności i możliwości korzystania z usług zorganizowanej informacji naukowej. Temu właśnie celowi miały służyć zajęcia z zakresu tej dyscypliny. Zajęcia z tego przedmiotu miały być prowadzone w wymiarze nie mniejszym niż 12 godzin, jako część składowa przedmiotów wykładanych na ostatnich latach studiów. Uczelnie dysponujące odpowiednimi środkami mogły ubiegać się o wprowadzenie do ich programów nauczania tematyki informacji naukowej jako odrębnego przedmiotu. Odbywane w formie ćwiczeń zajęcia powinny być powiązane ze specjalizacją danej grupy studentów. Końcowym ich wynikiem było opracowanie przez każdego studenta bibliografii do określonego tematu. Zalecano, aby ćwiczenia były prowadzone, w zasadzie, przez pracowników naukowo-dydaktycznych uczelni, w tym również przez bibliotekarzy dyplomowanych²¹.

²¹ MN-WSN (Program zajęć dydaktycznych dla studentów z zakresu informacji naukowej).

Przysposobienie biblioteczne było przewidziane na pierwszym roku studiów i miało na celu wstępne pouczenie studentów o sposobach i możliwościach korzystania z księgozbiorów naukowych. Efektem wykładów i ćwiczeń miało być zdobycie przez studentów umiejętności posługiwania się katalogami, wypełnianie rewersów, a także poznanie zasad korzystania z czytelnii specjalistycznych i zbiorów specjalnych²⁵.

Istotne polecenia dotyczące praktycznego przygotowania do zawodu nauczycielskiego zawierało pismo ókólne Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 1970 r. Obejmowało ono postanowienia o wakacyjnych praktykach studentów WSN²⁶. Zarządzenie orzekło, że praktyka wychowawcza studentów jest integralną częścią procesu kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół podstawowych. Miała ona przede wszystkim umożliwić praktykantom zdobycie doświadczenia niezbędnego do dalszego opanowania materiału programowego przedmiotów pedagogicznych oraz być okazją do stosowania poznanych teoretycznie wzorów pracy opiekuńczo-wychowawczej i analizowania ich skuteczności w konkretnych sytuacjach wychowawczych. W poczet wakacyjnej praktyki wychowawczej studenta mogła być zaliczona jego praca w charakterze wychowawcy w placówce dziecięcych wczasów letnich, jeśli praca ta została pozytywnie zaopiniowana przez kierownika tej placówki.

Jest sprawą niewątpliwą, że poboczne przedmioty studiów, jak i wakacyjna praktyka wychowawcza wzbogacały ogólne przygotowanie studentów do zawodu nauczycielskiego. Jednakże zarazem przyczyniały się do zwiększenia obciążenia studentów i osłabienia ich przygotowania specjalistycznego. W związku z tym plany studiów WSN-owskich zbliżały się raczej do planów nauczania szkół średnich i pomaturalnych, niż do szkoły wyższej²⁷.

Toteż wskutek protestów zarówno studentów, jak i kadry, zwłaszcza uczelni akademickich, w październiku 1972 roku Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki wydało kolejne zarządzenie zmniejszające liczbę tygodniowych zajęć dydaktycznych. Równocześnie, zgodnie z tym zarządzeniem, rozpoczęcie roku akademickiego na studiach dziennych WSN zostało przeniesione z dnia 1 września na 1 października. W związku z tym uległy zmianie terminy praktyk asystenckich studentów, które ustalono na okres od 15 do 30 września. Ministerstwo poleciło również skreślić z planów studiów dziennych i zaocznych w zakresie WSN rubrykę „zaliczenie z oceną po semestrze”²⁸.

Równolegle do powinności kształcących wynikających z potrzeb szkolnictwa podstawowego wyższe szkoły nauczycielskie realizowały również określone zadania ideowe w odniesieniu do kształczonej młodzieży. Podsta-

²⁵ MN-WSN (Przysposobienie biblioteczne studentów, 1971).

²⁶ AMO, 246-29 (Wakacyjna praktyka wychowawcza studentów WSN).

²⁷ MN-WSN (Plany studiów dziennych).

²⁸ MN-WSN (Zmiany w planach studiów w zakresie WSN, 1972).

wowym zadaniem WSN w tym zakresie było kształtowanie u studentów umiejętności marksistowskiej interpretacji zjawisk życia politycznego, gospodarczego i społecznego. Wynikało to z konieczności pogłębienia wychowania patriotycznego w procesie dydaktycznym poprzez poszerzanie wiedzy z historii narodu, jego tradycji i kultury oraz poprzez nasycenie tymi treściami zajęć dydaktycznych. Jednym z ważniejszych założeń ideowych WSN było ukazywanie roli i znaczenia wychowawcy w środowisku, a także kształcenie pożądanych cech osobowości przyszłego nauczyciela.

Niewątpliwie organizacyjno-programowa koncepcja WSN nie została w pełni dopracowana, co obniżało jej wartość jako wyższej uczelni zarówno w środowisku akademickim, jak i w opinii publicznej. Przede wszystkim nie rozwiązano problemu drożności programowej dwustopniowych studiów. Studia WSN były w zasadzie dwukierunkowe, przy czym druga specjalność rzadko spełniała funkcję pomocniczą w stosunku do specjalności głównej. Nierzadko była ona dodana sztucznie, co zakłócało spójność toku studiów. Miała jednak umożliwić lepsze planowanie zatrudnienia nauczycieli i rozmieszczenia specjalistów poszczególnych przedmiotów. Ten skądinąd ważny cel przesłonił władzom powinności szkoły wyższej, gdzie zadania dydaktyczne są ściśle sprzężone z badaniami naukowymi, a nawet w zupełności z nich wynikają.

KADRA NAUKOWO-DYDAKTYCZNA

Problem kadrowy stanowił główną trudność i zarazem podstawowy warunek podjętej reformy kształcenia nauczycieli. Przyjęto założenie, że trzon kadry nauczającej w zakresie dyscyplin specjalistycznych i pedagogicznych stanowić powinni pracownicy naukowo-dydaktyczni ze stopniem doktora i doktora habilitowanego. Oni też winni zapewnić powstającym i rozwijającym się uczelniom właściwy poziom naukowy. Koniecznym uzupełnieniem tej kadry mieli być starsi wykładowcy, spośród najlepszych i najbardziej doświadczonych nauczycieli studiów nauczycielskich, znający gruntownie pracę szkoły podstawowej. Ze szczególną starannością postanowiono dobrać wykładowców metodyk nauczania. Byli to z reguły najlepsi nauczyciele szkół podstawowych z wykształceniem wyższym, przy tym ludzie względnie młodzi, rokujący nadzieję rozwoju naukowego²⁹.

W celu zapewnienia powstającym szkołom właściwego startu oraz wpływu odpowiednio kwalifikowanych pracowników, zobowiązano niektóre uniwersytety oraz wyższe szkoły pedagogiczne do oddelegowania wybranych pracowników do powstających WSN, jak również do opracowania planów kształcenia kadr dla tych uczelni, pozostających w zasięgu ich bezpośredniego oddziaływania naukowego. Tak na przykład Uniwersytet Warszawski,

²⁹ AMO, 132/1 (Notatka w sprawie sieci wyższych szkół nauczycielskich oraz planu ich powołania w latach 1969—1973).

Tabela 4

PRACOWNICY PEŁNOZATRUDNIENI W WYŻSZYCH SZKOLACH NAUCZYCIELSKICH

Lata	Ogółem	Profesorowie		Docenci	Adjunkci	Starsi asystenci	Asystenci	Starsi wykładowcy i wykładowcy	Lektorzy i nauczyciele przedmiotów zawodowych i umiejętności praktycznych	Pracownicy			
		zwyczajni	nadzwyczajni							inżynierowie i technicy	bibliotekarze (bez pracowników posiadających tytuły naukowe)	administracja	gospodarki i obsługi
1969/70	274	—	—	21	14	33	8	43	16	13	8	54	64
1970/71	601	—	—	37	21	57	23	103	41	30	30	109	168

poza filią w Białymstoku, miał objąć swym planem kształcenia i doskonalenia kadr WSN w Olsztynie i ośrodki województwa warszawskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, poza WSN w Bydgoszczy, także częściowo WSN w Olsztynie, zaś WSP w Gdańsku również najbliższą terytorialnie WSN w Słupsku. Tego rodzaju plany uniwersytety i WSP miały opracować z udziałem Ministerstwa w porozumieniu z zainteresowanymi środowiskami. Centralnym planem kształcenia mieli zostać objęci metodycy i wykładowcy filozofii. Uwzględniono różnorodne formy kształcenia specjalistów z tego zakresu. Organizowano więc kursy, seminaria, studia podyplomowe, studia doktoranckie.

Dokonana w roku 1970 analiza kadry naukowo-dydaktycznej w pięciu samodzielnych WSN nie była optymistyczna. Na 240 zatrudnionych osób 134 to pracownicy etatowi, zaś 106 to osoby pracujące w formie zlecanej. Wśród pracowników etatowych było 20 docentów, 57 adiunktów i wykładowców, 44 asystentów oraz 13 nauczycieli i lektorów. Spośród wymienionych, 45 osób posiadało stopień doktora, zaś 84 tytuł magistra. Kadra WSN była na ogół młoda, 34 pracowników nie przekroczyło 30 lat, 59 pracowników – 40 lat, a 32 osoby – 50 lat życia. Jedynie dwie osoby to pracownicy powyżej lat 60. Znamienne przedstawiała się kadra od strony uprzedniego zatrudnienia, spośród której 22 osoby pracowały w wyższych uczelniach, 6 w instytutach naukowych, 58 w studiach nauczycielskich, 26 osób w szkołach ogólnokształcących i zawodowych, zaś 22 w innych instytucjach.

Prowadzący zajęcia zlecane w WSN w ogólnej liczbie 106 osób, stanowili: 1 profesor, 11 docentów, 29 adiunktów i wykładowców oraz 62 nauczycieli i lektorów. Tylko 33 osoby z tej grupy posiadało stopień doktora, zaś pozostali legitymowali się jedynie tytułem magistra. W tym przypadku 24 pracowników pochodziło ze szkół wyższych, 2 z instytutów naukowych, 23 ze studiów nauczycielskich, 12 ze szkół ogólnokształcących i zawodowych, pozostali w liczbie 45 z innych instytucji. Wiek analizowanej grupy pracujących w formie zlecanej układał się podobnie jak wśród pracowników etatowych³⁰. Stan pracowników pełnozatrudnionych we wszystkich WSN w latach 1969–1971 ilustruje tabela 4.

Dokonana analiza kadry naukowo-dydaktycznej WSN doprowadziła do podjęcia działań idących w dwóch kierunkach. Po pierwsze uznano za konieczne kierowanie na studia doktoranckie stacjonarne i zaoczne młodych i zdolnych pracowników WSN oraz – po wtóre – udzielanie im pomocy w postaci stypendiów doktorskich i habilitacyjnych (tab. 5 i 6).

Innym kierunkiem działalności w zakresie zapewnienia kadry wyższym szkołom nauczycielskim było pozyskiwanie z różnych uczelni i placówek naukowo-badawczych samodzielnych pracowników nauki lub kandydatów na docentów, którzy mieli pracować w uczelniach kształcących nauczycieli.

³⁰ AMO, 245/15 (Referat na konferencje rektorów WSN i WSP w dniu 13 marca 1970 r.).

STUDIA DOKTORANCKIE PRACOWNIKÓW WSN

Tabela 5

WSN lata	Uczestnicy						asystenckich studiów przygotawczych
	studiów doktoranckich		Rok studiów				
	ogółem	w tym kobiet	I	II	III	IV	
1970	27	21	16	11	—	—	—
1971							13

POMOC STYPENDIALNA DLA PRACOWNIKÓW WSN

Tabela 6

WSN lata	Otrzymujący stypendia		
	doktoranckie	doktorskie	habilitacyjne
1970	27	12	9
1973/74	—	36	21

Jednakże ta forma pozyskiwania kadry nie przyniosła oczekiwanych skutków, mimo że warunki oferowane poszczególnym pracownikom były konkurencyjne w stosunku do tych, jakie posiadali w macierzystych uczelniach względnie instytutach. Czynnikiem hamującym decyzje specjalistów w sprawie przeniesienia była niewątpliwie obawa o dalsze losy nowo utworzonych uczelni. W związku z licznymi głosami krytyki pod adresem WSN-ów obawa ta nie była nieuzasadniona.

REKRUTACJA I SPRAWNOŚĆ STUDIÓW

Pierwsze trzy wyższe studia nauczycielskie (w Warszawie, Białymstoku i Szczecinie) przyjęły w 1968 roku na poszczególne kierunki następującą ilość studentów: filologia polska z historią — 175, filologia rosyjska — 151, nauczanie początkowe z wychowaniem fizycznym — 45, nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym — 25, nauczanie początkowe z zajęciami praktyczno-technicznymi — 72, nauczanie początkowe z wychowaniem muzycznym — 72, wychowanie fizyczne z przysposobieniem obronnym — 43, fizyka z chemią — 63, matematyka z fizyką — 220. Łącznie w tych uczelniach rozpoczęło naukę 858 osób.

W świetle planów resortu liczba studentów WSN miała docelowo osiągnąć stan około 20 tysięcy. Plany te ilustruje poniższe zestawienie:³¹

³¹ MN-WSN (Notatka w sprawie projektu zadań planowych w zakresie rekrutacji na I rok studiów w WSN w latach 1971—1975).

w roku szk.	1959/70	stan studentów	miał osiągnąć	liczbę	4 364	osób
" "	1970/71	" "	" "	" "	7 440	"
" "	1971/72	" "	" "	" "	12 330	"
" "	1972/73	" "	" "	" "	15 770	"
" "	1973/74	" "	" "	" "	18 800	"
" "	1974/75	" "	" "	" "	19 650	"
" "	1975/76	" "	" "	" "	19 650	"

Rzeczywistość okazała się jednak mniej optymistyczna; do czasu istnienia WSN-ów globalna liczba studentów tych uczelni nie przekroczyła stanu planowanego. Ogółem na studiach dziennych, zaocznych i eksternistycznych liczba studentów kształtowała się zawsze poniżej planu (zob. tab. 7) ³².

STUDENCI I ABSOLWENCI WSN

Tabela 7

Rok szkolny	Ilość WSN	Studenci i absolwenci WSN							
		ogółem studentów	studia dzienne	studia zaoczne	studia eksternistyczne	absolwenci ogółem	studia dzienne	studia zaoczne	studia eksternistyczne
1969/70	5	1 484	1 484	—	—	—	—	—	—
1970/71	6	3 657	2 871	786	—	50	50	—	—
1971/72	8	7 607	4 742	2 602	263	1 768	1 086	673	9
1972/73	8	12 034	5 824	5 773	437	1 917	812	943	162
1973/74	6	11 946	5 527	6 045	374	2 906	brak danych		

Plan przyjęć na pierwszy rok studiów dziennych w WSN w roku szkolnym 1972/73, w którym to roku miała zostać zakończona rozbudowa sieci tych zakładów, wykazuje, że przewidywano przyjęcie na poszczególne kierunki studiów następującej liczby studentów ³³:

- na matematykę – 1 160 osób, co stanowi 15,5% ogółu przyjętych
- na filol. polską – 980 „ „ 13,1% „ „
- na filol. rosyjską – 900 „ „ 12,0% „ „
- na zaj. prakt.-tech. – 830 „ „ 11,1% „ „
- na fizykę – 670 „ „ 8,9% „ „
- na nauczanie pocz. – 1 590 „ „ 21,2% „ „

Zwiększona liczba miejsc na takich kierunkach studiów, jak matematyka, fizyka, zajęcia praktyczno-techniczne i filologia rosyjska podyktowana została koniecznością zaspokojenia zwiększonego zapotrzebowania na nauczycieli tych specjalności zarówno w szkołach podstawowych, jak i w zasadniczych szkołach zawodowych.

³² Tamże (Tabele statystyczne).

³³ Tamże (Załącznik nr 2).

W związku ze stosunkowo najmniejszym zapotrzebowaniem szkół podstawowych na nowych specjalistów do nauczania historii, geografii i biologii limit miejsc na pierwszym roku odpowiednich kierunków studiów dziennych WSN na rok szkolny 1972/73 został zaproponowany w zmniejszonych liczbach, a mianowicie:

- na historię - 270 miejsc - 3,6% ogółu miejsc,
- na biologię - 210 miejsc - 2,8% ogółu miejsc,
- na geografię - 130 miejsc - 1,8% ogółu miejsc.

Projekt planu przyjęć na pierwszy rok studiów dziennych w WSN na rok szkolny 1972/73 przewidywał 2 300 miejsc na kierunkach humanistycznych, czyli 30% ogółu studentów pierwszego roku nauki, 3 160 miejsc na kierunkach matematyczno-fizyczno-przyrodniczych, czyli 42,1% ogółu studentów oraz 2 040 miejsc na kierunkach pedagogicznych i artystycznych, czyli 27,2% ogólnej liczby studentów pierwszego roku.

Wobec narastającej fali krytyki wyższych szkół i studiów nauczycielskich owe misternie opracowane plany nie znalazły drogi do urzeczywistnienia. Plany te bowiem uwzględniały jedynie potrzeby oświaty, nie licząc się z pragnieniami ludzi, którzy chcieli ukończyć pełne studia wyższe i w związku z tym nie garnęli się do pracy zawodowej po ukończeniu studiów pierwszego stopnia.

Inne zagadnienia to kwestia sprawności studiów w wyższych szkołach nauczycielskich. Na ogół była ona wysoka, choć wielce charakterystyczny wydaje się fakt wyższej sprawności na studiach zaocznych niż stacjonarnych (tab. 8). Jak przekonują liczne opracowania, wynikało to z identyfikacji z zawodem nauczycielskim tych ludzi, którzy w tym zawodzie pracowali i z drugiej strony - z dość znacznej liczby kandydatów przypadkowych, którzy trafili na studia stacjonarne w WSN-ach³⁴.

ROZNA SPRAWNOŚĆ KSZTAŁCENIA W WSN

Tabela 8

Rok szkolny	Ogółem		I rok	II rok	III rok
	a) studia dzienne	b) studia zaoczne			
1969/70	a) 83,1		83,1	—	—
	b) —		—	—	—
1970/71	a) 85,5		81,0	90,4	—
	b) —		—	—	—
1971/72	a) 87,5		84,1	87,7	94,0
	b) 92,9		91,5	96,5	—
1972/73	a) 89,3		85,2	92,2	93,9
	b) 94,4		93,5	96,5	brak danych

³⁴ Por. K. Borzęcki, K. Szmalc, *Odpad i odsiew nauczycieli na studiach zaocznych*. „Nauczyciel i Wychowanie” 1978, nr 4, s. 8—9; F. Szafrański, *Kształcenie nauczycieli w Polsce*, s. 94 i nast.

Krytyka wyższych szkół nauczycielskich oraz podjęcie prac nad reformą systemu edukacji narodowej doprowadziły do nowych decyzji w sprawie kształcenia nauczycieli. Bezpośrednim bodźcem dla podjęcia tych decyzji stały się wyniki prac Komitetu Ekspertów powołanego do opracowania raportu o stanie oświaty. Komitet wyraźnie opowiedział się za podwyższeniem kwalifikacji zawodowych nauczycieli, tym samym za podniesieniem społecznego ich prestiżu.

W związku z tym na początku stycznia 1973 r. podjęto decyzję o kolejnej reformie systemu kształcenia nauczycieli w Polsce³⁵. Stosowna uchwała kolegiów Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki orzekła, że kształcenie nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących i wychowawców dla wszystkich szczebli szkolnictwa odbywać się będzie w systemie jednolitych, czteroletnich, jednokierunkowych studiów magisterskich, prowadzonych głównie w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych, a także w wyższych szkołach artystycznych i wyższych szkołach wychowania fizycznego. Nauczycieli przedmiotów zawodowych kształcić będą wyższe szkoły techniczne, ekonomiczne, akademie rolnicze i akademie medyczne. Kształcenie nauczycieli na poziomie magisterskim dla szkolnictwa specjalnego odbywać się odtąd miało w uniwersytetach, wyższych szkołach pedagogicznych oraz w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej.

W związku z tą decyzją w okresie najbliższych dwóch lat, tj. w latach 1973–1974, trzyletnie wyższe szkoły nauczycielskie zostały przekształcone w wyższe szkoły pedagogiczne lub filie uniwersytetów, prowadzące czteroletnie studia magisterskie³⁶.

³⁵ MN-WSN (Uchwała w sprawie koncepcji, zasad, form kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli z dnia 15 I 1973 r.).

³⁶ MN-WSN (Założenia organizacyjno-programowe reformy systemu kształcenia i do kształcenia nauczycieli, 1973).